Auschwitz

Auschwitz (uttales /aosj-vits/) var den største tyske, nasjonalsosialistiske konsentrasjons- og tilintetgjørelsesleiren under andre verdenskrig og selve symbolet for nasjonalsosialistenes holocaust. Auschwitz er det tyske navnet på den polske byen Oświęcim.

Auschwitz brukes ofte som samlebetegnelse for:

- Auschwitz I, den opprinnelige hovedleiren.
- Auschwitz II-Birkenau, som også fungerte som utryddelsesleir, og
- Auschwitz III-Monowitz («Bunaleiren»), som var en arbeidsleir der det ble lagd syntetisk gummi
- De over 30 satellittleirene som omgav hovedleiren.

De enorme anleggene som til sammen utgjorde Auschwitz-leirene, hadde altså to ulike funksjoner. Størstedelen var en rekke tvangsarbeidsleirer, mens Birkenau-leiren i tillegg altså inneholdt et stort anlegg for massedrap.

Lik alle andre tyske leirer var Auschwitz styrt av SS. Kommandantene i leiren var: SS-Obersturmbannführer Rudolf Höß frem til sommeren 1943, og senere SS-Obersturmbannführer Arthur Liebehenschel og SS-Obersturmbannführer Richard Baer. Höß gav en detaljert beskrivelse av leiren i løpet av forhørene som ble foretatt av ham etter krigen, og i sin selvbiografi. Han ble hengt i 1947 rett foran inngangen til krematoriene i Auschwitz I.

Kommandoen over kvinneleiren, som ble skilt fra mannsområdet av de inngående jernbaneskinnene, ble holdt av Johanna Langefeld, Maria Mandel og Elisabeth Volkenrath.

Auschwitz er en samlebetegnelse for flere tyske, nasjonalsosialistiske utryddelsesleirer i Oświęcim i Polen under andre verdenskrig. Bildet er tatt i 2002 og viser inngangen til hovedleiren Auschwitz II (Birkenau). Togtransporten av fanger gikk fram til hovedporten, gjennom huset under tårnet og rett inn på området hvor fangene ble jaget ut av vognene.

Over inngangen til Auschwitz I stod mottoet *Arbeit macht frei* («arbeid gjør (deg) fri»). Skiltet ble stjålet av en svensk nynazist i 2009.[1] Bildet viser ellers unge turister på området som i dag er museum.

Innhold

1940: Tilblivelse

1941: Auschwitz II-Birkenau blir bygd

1942: Massiv økning i antall deportasjoner

1943: Fire nye gasskamre

1944: Drapspotensialet går mot ubegrenset
Sonderkommandos opprør

1945: Slutten

Drapsprosessen i Auschwitz
Drapstall i Auschwitz 1940-1945
Zyklon B
Sonderkommandoen
Kjente fanger fra Auschwitz
Norske fanger
Flukt og motstand
Etterspill
Rettsoppgjør
Mulig alliert bombing
Referanser
Litteratur
Eksterne lenker

1940: Tilblivelse

Byen Oświęcim ble okkupert av Tyskland i 1939 etter at den polske hær var nedkjempet. Navnet Oświęcim ble endret til det tyske Auschwitz. I 1939 begynte man i SS-hovedkvarteret i Breslau drøftinger om å bygge en fangeleir. Den offisielle begrunnelsen var at fengslet i Schlesien var overfylt, og at det var nødvendig å foreta en massearrestasjon av polske innbyggere.

Tyskerne nedsatte en komité som skulle bestemme hvor leiren skulle ligge. Komitéen bestemte seg for Oświęcim, fordi man der kunne bygge leiren med en viss avstand til nærmeste tettbebyggelse. Det ville også være lett å bygge ut leiren og isolere den fra omverdenen. Dessuten var Oświęcim et jernbaneknutepunkt. I januar 1940 opprettet nasjonalsosialistene fangeleiren, som fikk navnet Auschwitz. Den opprinnelige plan for leiren var at den skulle ta imot polske politiske fanger. Rudolf Höss ble utnevnt til øverstkommanderende for leiren 1. mai 1940.

Den 14. juni ble de første politiske fangene ført inn i leiren av Gestapo. Det var 728 polakker fra byen Tarnów. Leiren bestod av 20 bygninger, 14 én-etasjes og 6 toetasjes bygninger. Alle de én-etasjes bygningene ble i 1941–42 omgjort til toetasjes bygninger, samtidig ble det reist åtte nye bygninger, også disse toetasjes. Fangene ble brukt som billig arbeidskraft. Leiren hadde 10 900 fanger pr. 1. mars 1941. Etter hvert begynte nasjonalsosialistene å sende folk fra hele Europa til Auschwitz, for det meste jøder, men også sovjetiske krigsfanger, sigøynere, tsjekkere, jugoslaver, østerrikere og folk fra andre nasjoner.

1941: Auschwitz II-Birkenau blir bygd

Heinrich Himmler besøkte Auschwitz 1. mars 1941 og gav Rudolf Höss ordre om massiv utbygging av en ny leir. Denne leiren ble bygget i landsbyen Brzezinka som hadde det tyske navnet Birkenau, det samme navnet fikk leiren. Leiren var på 1 750 mål, og rommet over 300 bygninger. Denne delen utgjorde storparten av Auschwitz-komplekset, og inneholdt også en avdeling med gasskamre og krematorier, som ble bygget med sikte på massedrap. På grunn av drapsanleggene i Birkenau fikk Auschwitz en dobbelt funksjon som både ordinær tvangsarbeidsleir og utryddelsesleir. Heinrich Himmler gjorde det sommeren 1941 klart for Rudolf Höss at Auschwitz var tiltenkt en hovedrolle i «den endelige løsning» – den totale utryddelse av alle jøder.

De første forsøkene med gass ble utført i Auschwitz den 3. september. Ofrene var sovjetiske krigsfanger.

1942: Massiv økning i antall deportasjoner

I januar 1942 ble de første massedrapene med Zyklon B utført i Auschwitz II-Birkenau. Disse drapene ble utført i Bunker I. I mars ble slovakiske og franske jøder sendt til Auschwitz.

Rudolf Höss ble forfremmet. Et nytt gasskammer, Bunker II, stod ferdigbygget 30. juni.

Den 17. og 18. juli besøkte Heinrich Himmler Auschwitz igjen for inspeksjon. Han beordret ytterligere fire gasskamre med dertilhørende krematorier bygget. Han observerte fra begynnelse til slutt tilintetgjørelsen av nederlandske jøder som akkurat var ankommet med to godstog. Han godkjente også at det ble satt i gang eksperimenter med sterilisering med fanger som forsøkskaniner. Sommeren 1942 kom også belgiske jøder til Auschwitz. I august ble kroatiske jøder deportert dit.

Jødene som ble deportert fra Norge senhøstes 1942 og vinteren 1943 ble sendt til Auschwitz. Den første gruppen på 543 personer ankom 1. desember 1942. Alle kvinner, barn og menn over anslagsvis 50 år ble henrettet umiddelbart etter ankomst. Neste gruppe med 158 fanger ankom 3. mars 1943. Av disse ble 132 henrettet ankomstdagen. Av de i alt 767 norske jødene som ble sendt til Auschwitz, overlevde bare 26. I tillegg til alle disse jødene, er det registrert et tyvetalls andre, norske fanger i Auschwitz.[4][5]

Antall døde begynte å bli et hygieneproblem i Auschwitz. I september 1942 brente man lik i store utendørs groper i stedet for å grave dem ned. 107 000 lik (drept de to foregående år) ble gravd opp igjen for brenning. I oktober startet deportasjon av norske jøder til Auschwitz. Ved juletider begynte også tyske jøder å bli sendt til Auschwitz.

Bygningene i deler av Auschwitz-leirene er restaurert og fungerer i dag som museum over nasjonalsosialistenes massedrap på blant annet jøder. Bildet er tatt i 2001.

Richard Baer, Josef Mengele og Rudolf Höss slapper av på Solahütte (SS' feriested 20 km fra leiren), 1944. Foto fra Höcker-albumet som er en unik dokumentasjon av aktivitetene i Auschwitz.[2] Albumet ble donert anonymt til det amerikanske holocaustmuseet i 2007.[3]
Foto: Karl-Friedrich Höcker

1943: Fire nye gasskamre

I mars 1943 ble greske jøder deportert til Auschwitz.

Gasskammer/krematorium IV ble tatt i bruk den 22. mars 1943, gasskammer/krematorium II 31. mars, og gasskammer/krematorium V 4. april. I mai ankom Josef Mengele Auschwitz. Han skulle utføre medisinske eksperimenter på fangene, mange av dem av særdeles smertefull og grusom art. Det var på bakgrunn av disse forsøkene at han etter hvert fikk det klingende kallenavnet «dødsengelen». Gasskammer/krematorium III ble tatt i bruk 25. juni 1943. Med dette siste gasskammeret fikk Auschwitz II-Birkenau en daglig drapskapasitet på 4 756 mennesker.

Den 11. november 1943 blir Rudolf Höss forfremmet til sjefsinspektør for konsentrasjonsleirene. Hans etterfølger som kommandant i Auschwitz, Arthur Liebehenschel, delte Auschwitz-komplekset med over 30 underleirer inn i tre hoveddeler.

Jøder fra Roma og Wien ankom Auschwitz høsten 1943.

Forbrenningsovnene i krematoriet i Auschwitz I

1944: Drapspotensialet går mot ubegrenset

I februar 1944 besøkte Adolf Eichmann leiren. Våren 1944 ble athenske jøder sendt til Auschwitz.

Den 8. mai tok Rudolf Höss over stillingen som kommandant igjen, spesielt beordret av Heinrich Himmler for å ha oversikt over tilintetgjørelsen av de ungarske jødene, som begynte å komme til leiren samme måned. Adolf Eichmann kom for personlig å inspisere disse drapene. Mot slutten av mai var rundt 100 000 av dem gasset ihjel. Før utgangen av juni var 381 661 ungarske jøder, over halvparten av den opprinnelige jødiske befolkningen i Ungarn, ankommet Auschwitz.

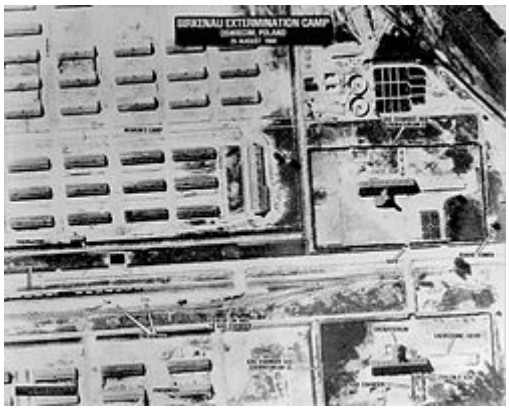

Flyfoto av Auschwitz i 1944 viser en nylig ankommet transport på jernbanesporet som endte i leiren. De som er valgt ut til å drepes går i en lang rekke mot gasskammeret.

Sommeren 1944 lå de daglige drapstallene og kremasjonene på over 9 000. Seks store likbål ble brukt til brenningen, da antall lik oversteg krematorienes kapasitet. I august 1944 avviklet nazistene den siste jødiske ghetto i Polen, Łódź. De 60 000 innbyggerne ble sendt til Auschwitz.

I oktober gjorde en *Sonderkommando* opprør i Auschwitz. Revolten ble ikke slått tilbake før sonderkommandoen hadde klart å ødelegge gasskammer/krematorium IV.

Den 28. oktober ankom 2 000 jøder fra Theresienstadt konsentrasjonsleir. Dette var den siste transporten av jøder som ankom Auschwitz.

Den 30. oktober ble gasskamrene brukt for siste gang i Auschwitz II-Birkenau. Den 25. november 1944 gav Heinrich Himmler ordre om at gasskamrene i Auschwitz skulle tilintetgjøres.

Sonderkommandos opprør

I 1943 hadde det blitt dannet motstandsorganisasjoner i leiren. Disse organisasjonene hjalp noen få fanger med å unnslippe; disse flyktningene tok med seg bevis for utryddelsen i leiren, slik som drapet på hundretusenvis av jøder transportert fra Ungarn mellom mai og juli 1944. 7. oktober 1944 gjorde Sonderkommando i Birkenau Kommando III opprør. De angrep SS med improviserte våpen: steiner, økser, hammere, annet verktøy og hjemmelagde granater. Vaktene ble overrasket og overmannet. Sonderkommandoen sprengte Krematorium IV med sprengstoff smuglet inn fra våpenfabrikken av kvinnelige fanger. Opprørerne fikk støtte av Birkenau Kommando I fra Krematorium II, som også overmannet sine voktere og brøt ut av

Sortering av ungarske jøder på jernbaneperrongen, 27. mai 1944.

anlegget. Hundrevis av fanger unnslapp, men alle ble snart fanget og henrettet sammen med andre som deltok i opprøret.[6] De ødelagte krematoriene ble aldri gjenoppbygd.

Det var også internasjonale planer om et generelt opprør i Auschwitz koordinert med et alliert luftangrep og angrep fra den polske motstandsbevegelsen. Mannen bak denne planen var Witold Pilecki, som i Auschwitz organiserte en undergrunnsbevegelse, det såkalte ZOW (*Związek Organizacji Wojskowych*). Pilecki håpet at de allierte enten ville slippe våpen eller tropper ved leiren, eller at den polske 1. uavhengige fallskjermbrigade (med base i England) ville gjøre det. I 1943 forstod han imidlertid at dette ikke ville skje. I mellomtiden økte Gestapo sine anstrengelser i å få tak medlemmer av ZOW, og lyktes i å drepe flere av dem. Pilecki bestemte seg for å flykte fra leiren og personlig overbevise lederne for motstandsbevegelsen om at et redningsforsøk var verdt å prøve. Han unnslapp natten mellom 26. og 27. april 1943, men planen ble ikke godkjent av motstandsbevegelsen og de allierte. De allierte trodde ikke på hans rapport om holocaust.[7]

1945: Slutten

Den 18. januar 1945 evakuerte tyskerne 66 000 fanger fra Auschwitz. Den 27. januar ble leiren frigjort av sovjetiske styrker.

Kai Feinberg, Pavel Fraenkl og Ludvig Paul Cohn ble værende da de andre overlevende ble drevet vestover. Feinberg ble værende i leiren til april og tok seg sammen med en annen fange til Romania.

Fra inngangen i 1945

Drapsprosessen i Auschwitz

Når ofrene kom til Auschwitz II-Birkenau med godstogene, ble de på en jernbaneperrong (*Rampe*) utsatt for en «seleksjon». SS-offiserer og SS-leger avgjorde om ofrene var arbeidsdyktige eller ikke. De fleste ble vurdert som uskikket til arbeid og sendt til gasskamrene. Her sto det ofte en SS-offiser som med tommelen pekte hvilken vei menneskene skulle, om de skulle dø eller ikke. Ofte ble kvinner og handikappede sendt til døden.

Når fangene skulle henrettes, ble de fortalt at de skulle dusje, så de ble bedt om å kle av seg og legge fra seg alle verdigjenstander. I gasskammeret ble det tømt Zyklon B gjennom ulike luker eller spesialbygde ventilsystemer. Zyklon B var impregnert med hydrogencyanid (blåsyre), som fordamper raskt i kontakt med luft. Gassen, som i store doser er svært hurtigvirkende, dreper ved å hindre blodet i å ta opp oksygen. Etter ca. 30 minutter var alle døde. Umiddelbart etterpå ble spesielle grupper blant fangene (såkalte Sonderkommandoer) satt til å tømme gasskammeret for døde, og flytte likene til krematorieanleggene, der de ble brent. Dette tjente nazistene store penger på fordi fangene samlet gull fra tenner, ringer, smykker osv og dette blei til 5-6kg gull om dagen.

Drapstall i Auschwitz 1940-1945

Det er svært vanskelig å fastslå antall drepte. Historikere mente tidligere at tallet var mer enn 4 millioner. Men senere har de (f. eks. Franciszek Piper) kommet frem til at minst 1,1 millioner døde i Auschwitz-komplekset.[8]. Brorparten var jøder. Av de 405 000 som ble registrert, overlevde ca. 65 000. Av 16 000 internerte sovjetiske krigsfanger overlevde 96. I tillegg mistet 146 000 ikke-jødiske polakker og ca. 20 000 sigøynere livet der.

Zyklon B

Zyklon B var en insektgift som opprinnelig ble markedsført til skadedyrbekjempelse. Den var laget av små kuler av trefibre eller annet porøst materiale som var impregnert med flytende hydrogencyanid (HCN), også kalt blåsyre. Når disse kulene ble tatt ut av hermetisk lukkede beholdere, begynte blåsyregassen umiddelbart å fordampe. Zyklon B ble laget av et firma delvis eid av IG Farben, firmaet Degesch (Deutsche Gesellschaft für Schädlingsbekämpfung), som fra 1941 til 1944 tjente mer enn 300 000 riksmark. Bare i Auschwitz ble det brukt over 20 tonn Zyklon B fra 1942 til 1943. Ifølge leirkommandant Rudolf Höss ble det brukt 5-7 kilo Zyklon B for å drepe 1 500 mennesker.

Tomme Zyklon B-bokser og hår fra ofrene er i dag utstilt i Auschwitz-museet.

Sonderkommandoen

Shlomo Venezia var 20 år gammel da han ankom Auschwitz 11. april 1944 med en transport fra Saloniki. Jødedeportasjonene fra Hellas var de eneste som Reichsbahn (= tyske jernbaner) tapte penger på, siden Reichsbahn bare godtok betaling i Reichsmark, mens greske drakmer ikke lot seg veksle i annen valuta dengang.[9] Hans mor og to yngre søstre ble straks ført til gassing. Selv ble han satt i arbeid i en *Sonderkommando* (= spesialkommando) av jøder som skulle føre sine trosfeller til gasskammeret og etterpå dra likene derfra til krematoriet i etasjen over. Sommeren 1944 var det reist en barrikade av trestammer for å skjule krematoriene II og III, som var forsynt med en 20 meter høy skorstein og omgitt av et elektrisk piggtrådgjerde. Underetasjen inneholdt et 50 meter langt avkledningsrom med nummererte knagger til å henge klærne fra seg på, og et gasskammer på 30 x 7 meter, beregnet på mer enn 1 500 personer. De eneste åpningene var den pansrede døren med en liten glassglugge med gitter, og fire luker i taket som Zyklon B ble kastet ned gjennom.[10]

Venezia forteller i sine memoarer at gassdøden var grusom: «Vi fant dem klamret til hverandre, alle hadde desperat forsøkt å få litt luft(...)selv om det innebar at de måtte klatre over hverandre helt til den siste døde.» Det letteste var å dra likene etter seg med en spaserstokk rundt nakken på dem. Med så mange gamle sendt i døden, var det ingen mangel på stokker. Tyskeren som overvåket gassingen, hadde moro av å få de dødsdømte til å lide enda mer. Mens han ventet på SS-offiseren som skulle kaste Zyklon B ned på gruppen, moret han seg med å slå av og på lyset for å skremme folk enda mer: «Når han slukket lyset, kunne man høre en særegen lyd fra gasskammeret, som om folk var i ferd med å kveles av angst – de forstod at de skulle dø. Så tente han lyset igjen, og man kunne høre liksom et sukk av lettelse, som om de trodde at operasjonen var avblåst.»

Lokket over åpningen ned til gasskammeret var av sement og svært tungt, og to arbeidsjøder måtte løfte det, så tyskeren kunne kaste Zyklon B ned. Deretter ble lokket lagt på igjen. En gang gikk to arbeidsdager tapt fordi den ene skorsteinen fra krematoriet tettet seg. En ung polsk jøde, surret i sekkestrie for ikke å brenne seg på de glovarme mursteinene, åpnet skorsteinssokkelen og fjernet mursteinene som var blanke av fett fra mennesker, slik at det ble avtrekk igjen. På grunn av forsinkelsen begynte 300 ukremerte lik å gå i oppløsning i sommervarmen. De ble ikke harde, som folk som dør en naturlig død, men huden smuldret og klebet seg til arbeidsjødenes hender: «Det var grufullt.» Sonderkommandoen sov på loftet, rett over likbrenningsrommet. Det var skråtak, men man kunne stå oppreist. Alle hadde sin egen seng, i motsetning til de andre fangene, som måtte sove fem og fem i skitne køyer. De to rekkene med senger var atskilt av en lang reol, hvor nesten 200 urner med nummerskilt stod side om side. I urnene lå aske etter kristne som hadde dødd i leiren. Deres pårørende kunne hente urnen for en pris av 200 Mark, men Venezia forteller at asken var en blanding av aske fra flere, og at urnene trolig ikke engang inneholdt aske fra den personen som nummeret viste til.[11] Han overlevde sonderkommandoens opprør og dødsmarsjen til Mauthausen og derfra videre til Ebensee i Østerrike, der Wehrmacht voktet fangene inntil amerikanske styrker satte dem fri.

En annen overlevende fra sonderkommandoen var kunstmaleren David Olère, født 19. januar 1902 i Warszawa, fransk borger fra 1937 og deportert fra oppsamlingsleiren Drancy 2. mars 1943. Også han overlevde dødsmarsjen og ble befridd av amerikanerne i Ebensee 6. mai 1945. Til sin død 2. august 1985 i Paris-regionen bar han vitnesbyrd om sitt opphold i Auschwitz gjennom tegninger fra hverdagen i krematorienes helvete.[12]

straffemetoder

De hadde i hovedsak 3 straffemetoder som var for enkle regelbrudd. Da ble man satt 4 personer inn på et rom med 90x90cm i grunnflate og 1.90 høy. Da måtte de stå der i 5 netter for så å jobbe igjen om dagen.

Den andre straffemetoden var å bli satt 20 stykker inn på et mindre rom og ble satt der helt til de gikk tom for oksygen og døde da av kvelning.

Den siste kjente straffemetoden var at fangene ble hengt opp i stolper som var 2.20m høye. De ble hengt opp etter håndleddene og hang der til de var knekt. De ble da regnet som handikappede og ble sendt i gasskammeret.

Kjente fanger fra Auschwitz

A

- Grev Andreas Pius Cyrill av Zoltowski-Romanus, polsk adelsmann, død 4. september 1941, 59 år.

B

- Władysław Bartoszewski, medlem av *Armia Krajowa* (= den polske hjemmehæren), polsk utenriksminister (to ganger) etter 1989, fange i Auschwitz 22. september 1940 – 8. april 1941.
- Grev Bernhard av Lubienski, polsk adelsmann, død 1942.
- René Blum, fransk-jødisk koreograf, grunnlegger av *Ballet de l'Opera*; drept i Auschwitz 30. april 1943.
- Tadeusz Borowski, polsk forfatter, senere overført til Dachau.
- George Brady, sendt på dødsmarsj; unnslapp da en sovjetisk stridsvogn skjøt hull i bygningen han var i.
- Hana Brady, drept i gasskammer da hun var 13 år.
- Leo Bretholz, unnslapp fra transporttog, forfatter av *Leap into Darkness*.

D

- Yehiel De-Nur, polsk-jødisk forfatter, fange i Auschwitz to år, overlevde, døde 17. juli 2001.
- Robert Desnos, fransk poet.
- Laure Diebold, fransk motstandsmann, Compagnon de la Libération.

F

- Władysław Fejkiel, polsk fange og sjefslege for fangesykehuset, blokk 20 i hovedleiren i 1944.
- Benjamin Fondane, fransk-rumensk forfatter, død oktober 1944.
- Anne Frank, tenåring fra Amsterdam, verdensberømt for sin dagbok, var 7 uker i Auschwitz, overført til Bergen-Belsen der hun døde av tyfus.
- Edith Frank, Anne Franks mor, døde i Auschwitz-Birkenau, 6. januar.
- Margot Frank, søster av Anne Frank, overført til Bergen-Belsen sammen med Anne, døde der.
- Otto Frank, Anne Franks far, overlevde.
- Hans Frankenthal, tysk-jødisk forfatter, overlevde.
- Victor Frankl, østerriksk nevrolog og psykiater, overlevde.

G

- Franciszek Gajowniczek, polsk sersjant hvis liv ble spart da Maximilian Kolbe tok hans plass. Overlevde. Døde i 1995.
- Józef Garliński, polsk bestselgende forfatter som skrev flere bøker på engelsk og polsk om Auschwitz og den annen verdenskrig, inkludert bestselgeren *Fighting Auschwitz*. Overlevde, og døde i 2005.

- Kurt Gerron, tysk-jødisk skuespiller og filmregissør, døde 15. november 1944.
- Dora Gerson, tysk-jødisk kabaretsanger og stumfilmskuespillerinne, døde 14. februar 1943.

H

- Pavel Haas, tsjekkisk komponist, døde 17. oktober 1944.
- Nicholas (Miklós) Hammer, ungarsk jøde, som ble plassert i Auschwitz i blokk 6 og arbeidet i seksjonen Kanada I. Var emnet for biografien *Sacred Games* av Gerald Jacobs. Var i arbeidsleirer, konsentrasjonsleirer og dødsleirer før han ble frigjort.
- Magda Herzberger, rumensk-jødisk forfatter og poet, overlevde.

J

- Regina Jonas, født 1902, første utnevnte kvinnelige rabbiner i Tyskland, rabbi ved Neue Synagoge i Berlin, død 12. oktober 1944.

K

- Yitzhak Katzenelson, polsk-jødisk poet, død 1. mai 1944.
- Imre Kertész, ungarsk forfatter, nobelprisvinner i litteratur i 2002.
- Peter Kien, tsjekkisk kunstner, poet og librettist, aktiv i Theresienstadt/Terezin, døde av sykdom etter at han ankom i oktober 1944, 25 år gammel.
- Marian Kołodziej, polsk scenograf, død 13. oktober 2009.
- Maximilian Kolbe, katolsk helgen, død 14. august 1941.
- Hans Krása, tsjekkisk komponist, drept 17. oktober 1944, 44 år gammel.

L

- Rutka Laskier, polsk tenåring som er kjent for sine dagbøker. Kalt den "polske Anne Frank".
- Olga Lengyel, forfatter av Five Chimneys, overlevde.
- Primo Levi, italiensk-jødisk kjemiker og forfatter, overlevde.
- Hans Levold, (1922–2009), nordmann født i Tsjekkoslovakia. Han utdannet seg innen kybernetikk ved NTH i Trondheim der han jobbet videre med de første datamaskiner, herunder DIANA. Han jobbet også for SINTEF.
- Arnošt Lustig, tsjekkisk-jødisk forfatter, brukte Holocaust som motiv i sin senere produksjon, overlevde.

M

- Grev Mauritz av Potocki, polsk adelsmann, død 1942.
- Irène Némirovsky, fransk-russisk forfatter, død august 1942, 39 år gammel.

N

- Felix Nussbaum, tysk-jødisk maler, død 1944.

O

- Bernard Offen, filmdokumentarist som arbeider i Polen og USA. Grunnleggeren av Second Generation Witnesses.
- Harry Osers (født 1929) tsjekkisk ingeniør, bor i Caracas, Venezuela.

P

- Auguste van Pels, kjent fra Anne Franks dagbok, overlevde i Auschwitz, men døde i en deportasjon til Theresienstadt.
- Hermann van Pels, kjent fra Anne Franks dagbok, drept i gasskammeret.
- Peter van Pels, kjent fra Anne Franks dagbok, døde i Mauthausen-Gusen konsentrasjonsleir.
- Fritz Pfeffer, kjent fra Anne Franks dagbok, sendt til leiren Neuengamme, døde der.
- Witold Pilecki, polsk soldat, det eneste kjente mennesket som meldte seg som frivillig fange og overlevde.
- Samuel Pisar, advokat og forfatter, overlevde.

S

- Erich Salomon, tysk fotograf, død 1944.
- Otto Selz, tysk-jødisk psykolog, død 1943.
- Vladek Spiegelman (og konen Anja Spiegelman), foreldre til Art Spiegelman, forfatter av Maus. Vladek Spiegelmann var hovedpersonen i Maus.
- Edith Stein, katolsk helgen, død 9. august 1942.
- Prins Ludwik Swiatopelk-Czetwertynski, polsk adelsmann, død 3. mai 1941, 64 år gammel.

T

- Jack Tramiel, født 1928. Polskfødt forretningsmann. Reddet av U.S. Army i april 1945. død 8. april 2012 i Monte Sereno, Santa Clara County, California.
- Rebbe Menachem Mendel Taub fra Kaliv.

U

- Viktor Ullmann, østerriksk komponist med tilholdssted Praha, drept 18. oktober 1944, 46 år gammel.

V

- Simone Veil, født Simone Annie Jacob (13. juli 1927-), fransk politiker, overlevde.
- Rudolf Vrba, vitenskapsmann, flyktet.

W

- Elie Wiesel, rumenskfødt amerikansk forfatter og vinner av Nobels fredspris, overlevde.

Y

- Andrej Andrejevitsj Jusjtsjenko, far til Viktor Jusjtsjenko (Tredje president av Ukraina).

Norske fanger

Utdypende artikkel: Holocaust i Norge

- Karl Jacques Ajzenberg, overlevde
- Benno Asberg, overlevde
- Josef Berg, evakuert til Sachsenhausen, reddet ut med de hvite bussene
- Harry Braude, drept en gang etter 1. desember 1942
- Ludvig Paul Cohn, overlevde
- Otto Eisler, flyktning i Norge, overlevde
- Berthold Epstein, flyktning i Norge, overlevde
- Kai Feinberg, overlevde
- Pavel Fraenkl, overlevde
- Moritz Kahan, overlevde
- Eugen Keil, flyktning i Norge, overlevde
- Cissi Klein, drept ved ankomst
- Hans Levold, overlevde
- Ruth Maier, flyktning i Norge, drept ved ankomst
- Moritz Nachtstern, overført Sachsenhausen for å lage falske pundsedler, overlevde
- Julius Paltiel, (1924–2008), overlevde. Brukt mye tid til å fortelle om krigen. Hans hovedbudskap var at nazistenes redselsregime aldri må få lov til å gjentas.
- Michael Pintzow, overlevde til januar 1945, drept på usikker dato og sted
- Georg Rechenberg, flyktning i Norge da han ble deportert, overlevde
- Isidor Rubinstein, overlevde leiren, drept under evakuering
- Fritz Ruzicka, overlevde
- Herman Sachnowitz, norsk jøde, overlevde
- Robert Savosnick, overført til Warszawa, overlevde
- Erik Otto Seligmann, drept 1. desember 1942 eller senere
- Samuel Steinmann, (1923-2015), lengstlevende av de norske jødene i Auschwitz.
- Leif Wolfberg, overført til Sachsenhausen, reddet ut med de hvite bussene

Flukt og motstand

I alt 144 personer lykkes i å rømme fra leiren og overlevde.[13] Jerzey Bielecki rømte fra Auschwitz i mai 1942 med hjelp fra motstandsbevegelsen (Armia Krajowa) og ga den polske motstandsbevegelsen viktig informasjon om forholdene i leiren. Kazimierz Piechowski og tre andre gjennomførte en oppsiktsvekkende flukt da de iført SS-uniformer kjørte åpenlyst ut gjennom porten.[14][15][16]

Witold Pilecki gjorde seg frivillig til fange i Auschwitz, rømte og skrev den første utførlige rapporten om forholdene i leiren. Han ble henrettet av kommunistregimet etter krigen.[17]

De fleste fangene konsentrerte seg om å overleve fra dag til dag mens noen gjorde noe motstand blant annet i form av langsomt arbeid, sabotasje og flukt. Motstandsgruppen ZOW/CMC besto hovedsakelig av ikke-jødiske polakker samt noen tyske, tsjekkiske og østerrikske. Gruppen lyktes å skaffe våpen og sprengstoff (en lignende gruppe i Treblinka skaffet også våpen mens i Sobibor hadde motstandsgruppen bare økser og kniver). Auschwitz omfattet også tvangsarbeidere og hadde omkring 80.000 internerte og det var omkring 30 fanger for hver vakt.[17]

I mai 1944 ble leiren klargjort for å ta i mot flere hundre tusen jøder fra Ungarn. Fanger i *Sonderkommando* begynte da å vurdere opprør for å få slutt på massedrapene. De regnet ikke med å overleve opprøret. Viljen til opprør ble vokste mens gassingen av ungarerne nærmet seg slutten. Et møte 7. oktober 1944 blant fangene i Sonderkommando ble avslørt og de satte derfor straks i gang opprøret. Etter kamp med SS døde 451 fanger og 3 SS-menn, mens krematorium IV ble ødelagt. ZOW/CMC satte ikke i gang et større opprør etter kampen i Sonderkommando. Utover høsten ble det klart at Auschwitz skulle stenges og ZOW/CMC forsøkte uten hell å opprette forbindelse med de fremrykkende sovjetiske styrkene som ikke var særlig opptatt av å frigjøre leiren.[17]

Etterspill

Rettsoppgjør

Rudolf Höß ledes til galgen. Han ble hengt i leiren han selv bygget opp og ledet.

Rettsoppgjøret skjedde blant annet i form av Auschwitzprosessen. Auschwitzprosessen foregikk i Kraków i regi av polske myndigheter og dels mot personer utlevert fra de allierte, blant andre Arthur Liebehenschel som var Rudolf Höß' etterfølger som kommandant. Höß ble dømt og henrettet i 1947 før de andre Auschwitz-sakene. Liebehenschel ble utlevert til Polen og hengt etter Auschwitzprosessen.[18] Hans Frank ble henrettet i Nürnberg i 1946.[19]

I 1963-1965 gjennomførte Vest-Tyskland sin egne Auschwitz-rettssaker i Frankfurt (også kalt Frankfurt-prosessen), trolig den viktigste i Tyskland etter krigen. Tysk lov krevde at både selve drapshandlingen og intensjon («blodtørst») måtte bevises for å dømme noen for mord. Tyske myndigheter la vekt på at nazister og deres medhjelpere skulle dømmes etter lover som gjaldt da forbrytelsene ble begått, i Tysklands tilfelle var det straffeloven av 1871. Mord måtte inngå i tiltalen fordi mindre alvorlige forbrytelser hadde en foreldelse på 10 år. Fordi personell i Auschwitz handlet i henhold til regler og ordrer som i seg selv var onde, måtte «blodtørst» bevises utover SS-standard. Uten slikt motiv ville de ikke være skyldige i mord, bare i medvirkning. Det var flere og mer pålitelige vitnemål i sakene mot lavere funksjonærer som beveget seg blant de internerte i Auschwitz. For eksempel ble Robert Mulka (Höß' adjutant og del av toppledelsen for Auschwitz) bare dømt for medvirkning til 3000 drap og fikk 14 års fengsel, mens *Unterscharführer* (korporal) Josef Klehr som moret seg med å drepe pasienter med fenol ble dømt for 475 mord og satt i fengsel resten av livet. Klehr ble et monster som tyskere flest kunne distansere seg fra.[20] Johan Vogt bemerket at mange av funksjonærene fra Auschwitz tiltalt i Frankfurt fremsto som skikkelige og «brave» borgere som var overrasket over at de ble trukket for retten: «Vi alle gjorde intet annet enn vår plikt, selv om det ofte falt oss tungt og selv om det gjorde oss fortvilt.»[21]

I 2016 ble Oskar Gröning (da 94 år gammel) dømt til fire års fengsel for medvirkning til drap på 300 000 mennesker, de fleste ungarske jøder, i Auschwitz.[22].[23] For retten var det vesentlig at Gröning hadde vært til stede ved sortering av jøder på perrongen i Auschwitz og dermed hadde medvirket til drapene, eller om han

kun var bokholder (i tysk presse ble han omtalt som «bokholderen fra Auschwitz»).[24] Dommen skapte rettshistorie ved at den også medhjelpere til holocaust ble dømt. Tidligere ble John Demjanjuk dømt, men dommen ble ikke rettskraftig fordi Demjanjuk døde før ankebehandlingen.[25]

Mulig alliert bombing

Se også: Holocaust i Ungarn

Det har vært en omfattende akademisk diskusjon om Auschwitz og jernbanelinjen til leiren kunne ha vært bombet av de allierte for å stanse massemordet og deportasjonen. Den første forespørselen om å bombe Auschwitz kom i 1941 mens leiren fortsatt bare var en fange- og tvangsarbeiderleir. I desember 1940 fikk den polske eksilregjeringen de første meldingene om mishandling av fanger i en konsentrasjonsleir i Oświęcim. De beskrev leiren som den verste og mest inhumane, det var et under at fangene overlevde, og leiren hadde 20 000 fanger og ble stadig utvidet. Władysław Sikorski bønnfalt britiske myndigheter om å bombe leiren. Forslaget gikk blant annet ut på å bombe Gestapos ammunisjonslager og det strømførende piggtrådgjerdet slik at fangene kunne rømme i mørket. Vickers Wellington var i stand til å nå frem til Auschwitz med 500 kg bomber hver (under en fjerdedel av normal last) og RAF hadde polsk mannskap på mange av sine fly. Charles Portal, sjef for RAF, avslo ønsket blant annet fordi de straks skulle innlede bombing av Tysklands oljelager. Begrunnelsen sendt til Sikorski la vekt på tekniske og taktiske vansker med å gjennomføre et vellykket bombetokt.[26]

Auschwitz var sommeren 1944 innenfor rekkevidde med Petljakov Pe-2, et sovjetisk lett stupebombefly.
Foto: U.S. Air Force

I 1944 var de alliertes mulighet for vellykket bombing av Auschwitz helt endret. Fra flybaser i Italia var det bare 1000 km til målet og nye bombefly var tatt i bruk, blant annet Avro Lancaster med stor lastekapasitet og lang rekkevidde. Våren 1942 ble tyske baser i Danzig bombet med Lancaster fra England.[26] Sommeren 1944 presset jødiske organisasjoner på USA og Storbritannia for å bombe Auschwitz etter at den store deportasjonen fra Ungarn ble satt i gang i mai 1944. Jødiske ledere i Slovakia sendte 16. mai 1944 brev med en desperat appell til den amerikanske regjeringen om å bombe Auschwitz for å stanse eller forsinke gassingen av jøder fra Slovakia og Ungarn. De ba spesielt om at gasskamrene og jernbanelinjene måtte bombes. USAs War Refugee Board ba om områdebombing og ikke kirurgisk bombing fordi de som allerede var i Auschwitz var dødsdømte uansett, mens de fleste andre støttet presisjonsbombing tilsvarende bombingen av fengselet i Amiens («Operation Jericho») for å ødelegge gasskamrene og de allierte anså heller områdebombing som aktuelt. Churchill og Anthony Eden mente det var en god ide, men ble frarådet av militære rådgivere.[27]

Til omkring 1990 var det en bred kritikk av amerikanske og britiske ledere for at de hadde unnlatt å bombe Auschwitz for å stanse massemordet der. Kritikerne påpekte blant annet at USAAF hadde bombet Monowitz (en underleir av Auschwitz 9 kilometer unna) og IG Farbens anlegg der gjentatte ganger sommeren 1944, noe som skulle tyde på at vellykket bombing av Birkenau også var mulig. David S. Wyman mente antisemittisme var årsaken til at bombing ikke ble noe av, Bernard Wasserstein mener «byråkratisk likegyldighet» er den viktigste forklaringen. Martin Gilbert mente at de allierte vegret seg for å tro på de «utrolige» ryktene om folkemord. På 1990-tallet begynte forskerne å studere det tekniske og taktiske forutsetningene for en vellykket bombing: Richard Foregger mente at bombetokt var teoretisk mulig, men lite aktuelt på grunn av store tap av fly og mannskap, usikkerhet det lot seg gjøre å treffe gasskamrene og små utsikter til å redde de internerte. Andre har utdypet Foreggers analyse og pekt mangelen på presis etterretningsinformasjon og på faren for at mange internerte ville blitt drept av bombene. Joseph White mente at tyskerne kunne fortsatt drapene i samme tempo selv etter en vellykket bombing. Stuart Erdheim og Rondall Rice mente bombetokt kunne gjennomføres

med gode utsikter til å stanse eller forsinke massedrapene i Auschwitz. Gasskamrene var vanskelige bombemål og sommeren 1944 var bare fire gasskamre i Auschwitz-Birkenau-komplekset i bruk, alle plassert helt vest i Birkenau (også kalt Auschwitz II). To andre gasskamre, ukjent for de allierte, var skjult i skogen. Det ene gasskammeret i den opprinnelige leiren (Auschwitz I) var ikke i bruk.[27]

De fire gasskamrene i Birkenau var relativt smale mål sett fra luften og var delvis under jorden, og bombing måtte derfor ha blitt utført i dagslys for treffsikkerhet. Royal Air Force(RAF) bombet helst om natten, mens United States Army Air Forces (USAAF) bombet i dagslys. Auschwitz var 1000 km i luftlinje fra den allierte basen i Foggia, Italia, og innenfor rekkevidde for Consolidated B-24 Liberator men i ytterkanten av eskorteflyenes rekkevidde. Et anslag antyder at 135 bombefly med 1350 bomber på 250 kg hver trolig ville ha ødelagt halvparten av hvert gasskammer samtidig som brakker og tog med fanger også ville bli truffet. Rondall Rice mener at bombing kunne lykkes, men bare små feil i sikting ville ha sendt bombene midt inn i leiren i stedet for mot gasskammeret. Alternativ til slik tung bombing fra stor høyde var bombing fra lav høyde eller stupbombing for treffsikkerhet. Bombing fra lav høyde kunne utføres med RAFs Mosquito, men stor avstand og dagslys ville gjort operasjonen svært risikabel. Stupbombing kunne ha blitt utført med sovjetisk Petljakov Pe-2 som var kjent var sin presisjonsbombing på Østfronten og Sovjetunionen hadde hundrevis av disse utplassert i de nylig gjenerobrede områdene. I juli 1944 da bombing av Auschwitz ble diskutert sto den røde arme bare 160 km unna og leiren var innenfor rekkevidde av alle sovjetiske fly. Sovjetiske styrker hadde luftherredømme i øst med syv ganger så mange fly som Luftwaffe.[27]

Det er usikkert om bombing kunne ha skjedd tidsnok til å redde mange liv. Vrba-Wetzler-rapporten, den viktigste etterretning om detaljene i Auschwitz, nådde London midt i juli, og den fullstendige versjonen med kart nådde Washington i november 1944. Det var da stort sett for sent å redde jødene fra Łódź og Ungarn. Vrba-Wetzler-rapporten beskrev lidelsene i leiren, men hadde få detaljer om størrelsen på gasskamrene. NKVD hadde andre kilder og fikk detaljer om Auschwitz i november 1943, og fortsatte å få motta etterretning i 1944. Sovjetiske myndigheter hadde omfattende etterretning fra kommunister bak tyske linjer og det var lettere å rømme til sovjetisk område enn vestover. A.S. Piatko og V.J. Pugev tok seg fra Auschwitz gjennom Østfronten og ga detaljer om gasskamrene og krematoriene til NKVD i Ukraina i november 1943. I 1944 fikk sovjetiske myndigheter informasjon fra en SS-mann som hoppet av østover. Sovjetiske styrker frigjorde Majdanek 3. juli 1944. General Petrenko fikk der tak i dokumenter med detaljer om Auschwitz og andre dødsleirer, deler av Majdaneks administrasjon ble også arrestert. NKVDs informasjon ble sammenstilt til en rapport 31. august 1944. Orbach og Solonin har vanskelig for å tro at Stalin og Sovjetunionens toppledelse ikke kjente til Auschwitz. Detaljert etterretning ble ikke sendt til den røde hærens enheter på slagmarken. Stalin gikk nøye gjennom planene for offensiven mot Wisła og Oder sammen med Ivan Konev som fikk klar beskjed om å besette fabrikkene i Schlesien mest mulig uskadet, men Stalin nevnte ikke Auschwitz.[27] Ungarske myndigheter stanset deportasjonene 8. juli og de siste togtransportene kom frem et par dager senere.[28]

Leon Kubowitzki i World Jewish Congress gikk mot bombing av Auschwitz og foreslo 1. juli 1944 for amerikanske myndigheter at sovjetiske myndigheter kunne anmodes om å innta Auschwitz med fallskjermstyrker. Kubowitzkis forespørsel ble ikke sendt videre. Anthony Eden skal ha også ha appellert til Molotov uten resultat. David Ben-Gurion sendte Eliahu Eilat til Kairo for å konferere med Sovjetunionens ambassadør om muligheten for å bombe Auschwitz, initiativet ble avvist. Det er uklart om Sovjetunionen var villige til eller vurderte å bombe Auschwitz med sikte på å stanse eller bremse drapsmaskineriet. Orbach og Solonin konkluderer med at Stalin bevisst avslo hjelp til jødene, på grunn av likegyldighet eller på grunn av antisemittisme. Det sovjetiske flyvåpenet var trolig mye bedre posisjonert enn USA og Storbritannia, og hadde rett utrustning, til å gjennomføre effektive bombetokt.[27]

I slutten av august 1944 appellerte ungarske jøder via den polske eksilregjeringen om snarest mulig allierte bombing av jernbanelinjer og -knutepunkter i Slovakia. Forespørselen ble videresendt til Mediterranean Allied Air Forces (MAAF) og USAs 15th Expeditionary Mobility Task Force var enheten som var aktuell for et slikt oppdrag. MAAF begrunnet sitt avslag på forespørselen med bombing bare ville gi kortvarig forsinkelse i

deportasjonene og at USAs 15th air force hadde viktigere oppdrag. USAs krigsdepartement hadde som prinsipp å ikke bruke ressurser på bombemål som var lite viktige for det overordnete målet om seier over Tyskland. Planleggerne i MAAF hadde trolig ikke særlig kjennskap til hva som foregikk i Auschwitz. De allierte prioriterte bombing av jernbaner av militærstrategisk betydning. Bombing av jernbaneanlegg til støtte for det slovakiske opprøret høsten 1944 viser at slike tokt var innenfor 15th air force' rekkevidde.[29]

Referanser

1. ^ Fjelltveit, Ingvild (2. desember 2016). «Historiker: – En symboltung port». *NRK*. Besøkt 13. august 2018.
2. ^ https://www.ushmm.org/collections/the-museums-collections/collections-highlights/auschwitz-ssalbum/album
3. ^ https://www.theguardian.com/books/gallery/2014/nov/22/nazi-retreat-ss-holiday-hut-auschwitz-pictures-mengele-photographs
4. ^ Finn Molvig: Norske politiske fanger under okkupasjonen 1940-45 s. 12 (http://www.forsvaretsmuseer.no/Hjemmefrontmuseet/Publikasjoner/Til-nedlasting) Arkivert (https://web.archive.org/web/20140320125419/http://www.forsvaretsmuseer.no/Hjemmefrontmuseet/Publikasjoner/Til-nedlasting) 20. mars 2014 hos Wayback Machine.
5. ^ Tjelmeland, Hallvard og Brochmann, Grete: *Norsk innvandringshistorie : I globaliseringens tid 1940-2000*, bind 3, s. 28-29. Pax 2003. ISBN 82-530-2544-0
6. ^ Rees, Laurence. *Auschwitz: A New History*. 2005, Public Affairs, ISBN 158648303X, sidene 256-257
7. ^ Adam Cyra, Ochotnik do Auschwitz – Witold Pilecki 1901-1948, Oświęcim 2000. ISBN 83-912000-3-5
8. ^ «Arbeit Macht Frei - Auschwitz Gate» (engelsk). 25. mai 2020. Besøkt 25. mai 2020.
9. ^ « 'Schindler' Stepping-stone to Life - Chapter 9». *www.jewishgen.org*. Besøkt 13. august 2018.
10. ^ Shlomo Venezia: *Sonderkommando* (s. 215), forlaget Gyldendal, Oslo 2008, ISBN 978-82-05-37563-5
11. ^ Shlomo Venezia: *Sonderkommando* (s. 123)
12. ^ «David Olère». *Florida Center for Instructional Technology, College of Education, University of South Florida*. Besøkt 13. august 2018.
13. ^ Khaleeli, Homa (11. april 2011). «I escaped from Auschwitz». *the Guardian* (engelsk). Besøkt 13. august 2018.
14. ^ Khaleeli, Homa (11. april 2011). «I escaped from Auschwitz». *the Guardian* (engelsk). Besøkt 13. august 2018.
15. ^ Piekalkiewicz, Janusz (1987). *Den annen verdenskrig*. Oslo: P. Asschenfeldts bokklubb. ISBN 8240105432.
16. ^ «Hero prisoner who escaped Auschwitz with girlfriend by dressing as S.S. officer before reuniting four decades later dies aged 90». *Mail Online*. Besøkt 13. august 2018.

17. **^** a b c Maher, Thomas V. (2010). «Threat, Resistance, and Collective Action». *American Sociological Review*. 2 **(engelsk)**. 75: 252–272. ISSN 0003-1224. doi:10.1177/0003122410365305. Besøkt 15. november 2019. «Those who survived the initial selections endured abject living conditions, daily psychological and physical abuse, and awareness that they could be killed indiscriminately. Many focused on day-to-day survival; others chose to resist. Indeed, work slowdowns, sabotage, contentious talk, and escapes—what Scott (1985) calls “weapons of the weak”—were, in fact, common in many of the labor and death camps … Shortly after the camp opened, Witold Pilecki formed the most prominent resistance group, a group of non-Jewish Polish nationals called the Union of Military … In April 1943, Pilecki escaped from the camp to go to Warsaw to plead his case for resistance in person (Garliński 1975). Despite his personal appeals, the Polish underground was unwilling to liberate Auschwitz. They felt the ZOW was too weak, casualties would be too high, and success was unlikely considering the SS’s strength in and around the camp (Langbein 1994).»
18. **^** Gutman, I., & Berenbaum, M. (1998). *Anatomy of the Auschwitz death camp*. Indiana University Press.
19. **^** Cyprian, P. B. (2006). *World Fascism: A Historical Encyclopedia.* Volume 1. California: ABC-CLIO Inc.
20. **^** Goda, N. J. (2006). Law, Memory, and History in the Trials of Nazis. *The International History Review,* 28(4), 798-806.
21. **^** Vogt, Johan (1966). *Det store brennoffer: jødenes skjebne under den annen verdenskrig*. Oslo: Universitetsforl. s. 14.
22. **^** «Auschwitz-Prozess: Gröning will bei Selektion von Juden nur ausgeholfen haben». *Die Zeit* **(tysk)**. 22. april 2015. ISSN 0044-2070. Besøkt 17. juni 2017.
23. **^** «Bundesgerichtshof: Haftstrafe gegen Oskar Gröning ist rechtskräftig». *Die Zeit* **(tysk)**. 28. november 2016. ISSN 0044-2070. Besøkt 18. juni 2017.
24. **^** «Nebenkläger im Auschwitz-Prozess: "Ich wusste, das ist das Ende meiner Familie" - SPIEGEL ONLINE». *SPIEGEL ONLINE*. 23.04.2015. Besøkt 5. juli 2017.
25. **^** «Beihilfe zum NS-Massenmord: BGH bestätigt Urteil gegen früheren SS-Mann Gröning - SPIEGEL ONLINE - Panorama». *SPIEGEL ONLINE*. 28.11.2016. Besøkt 5. juli 2017.
26. **^** a b Westermann, E. B. (2001). The Royal Air Force and the Bombing of Auschwitz: First Deliberations, January 1941 (https://doi.org/10.1093/hgs/15.1.70). *Holocaust and Genocide Studies*, 15(1), 70-85.
27. **^** a b c d e Orbach, D., & Solonin, M. (2013). Calculated Indifference: The Soviet Union and Requests to Bomb Auschwitz (https://doi.org/10.1093/hgs/dct002). *Holocaust and Genocide Studies*, 27(1), 90-113.
28. **^** Levy, R. H. (1996). The Bombing of Auschwitz Revisited: A Critical Analysis. *Holocaust and Genocide Studies*, 10(3), 267-298.
29. **^** Mahoney, K. A. (2011). An American operational response to a request to bomb rail lines to Auschwitz. *Holocaust and Genocide Studies*, 25(3), 438-446.

Litteratur

- Feinberg, Kai og Stefansen, Arnt (1995). *Fange nr 79108 vender tilbake*. Cappelen. ISBN 82-02-15705-6.
- Grant, R.G. (1999). *Holocaust*. Oslo: Libretto. ISBN 82-7886-052-1.
- Ottosen, Kristian (1994). *I slik en natt : historien om deportasjonen av jøder fra Norge*. Oslo: Aschehoug. ISBN 82-03-26049-7.

- Pressac, Jean-Claude (1994). *Krematoriene i Auschwitz : massedrapets maskineri*. Oslo: Aventura. ISBN 82-588-1018-9.

Eksterne lenker

- Offisielt nettsted (http://www.auschwitz.org/)
- (en) Kategori:Auschwitz concentration camp – bilder, video eller lyd på Wikimedia Commons
- Bilder av leirens ansatte (https://rarehistoricalphotos.com/laughing-at-auschwitz-1942/)

SS sine egne fotografier fra Auschwitz (http://www.ushmm.org/research/collections/highlights/auschwitz/)

Hentet fra «https://no.wikipedia.org/w/index.php?title=Auschwitz&oldid=20591159»

Denne siden ble sist redigert 30. jun. 2020 kl. 18:30.

Innholdet er tilgjengelig under Creative Commons-lisensen Navngivelse-Del på samme vilkår, men ytterligere betingelser kan gjelde. Se bruksvilkårene for detaljer.